НОВ ТИП СРЕБЪРНА ТРАХЕЯ НА ВИЗАНТИЙСКИЯ ИМПЕРАТОР АНДРОНИК II ПАЛЕОЛОГ ОТ ПЕРИОДА 1282 – 1294 г.

Тенчо ПОПОВ

Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“, София 1618, ул. „Проф. Иван Дуйчев“ 18, tnpopov@gmail.com

ABSTRACT

The author studies the silver scyphate coinage of Andronicus II (1282 – 1328), realized between 1282 and 1294, before Michael IX was crowned as co-emperor and the new silver coin – the basilikon, was introduced. This silver concave coinage is represented by two types of coins.

Keywords: silver trachy, silver scyphate, silver coinage, emperor Andronicus II

В нумизматичната литература до 1980 г. не е публикувана нито една сребърна трахея на византийския император Андроник II (1282 – 1328). Тази озадачаваща липса предполага, че след като заема престола в Константинопол през 1282 г., Андроник II не продължава да използва традиционната византийска парична система, а я модифицира, като изключва сребърното скифатно монетосечене (Bendall, Donald 1979, 11, 31). Днес тази хипотеза може да се счита за опровергана поради наличието на два типа сребърни скифатни монети, несъмнено издадени от Андроник II в периода 1282 – 1294 г., които са предмет на тази статия.

Монетата, която ще обозначим тук като тип I на сребърното скифатно монетосечене на Андроник II[1], е публикувана през 2002 г.

[1] Тази монета е известна още от 1998 г., когато е предложена на търг от Giessener Münzhandlung, München, Auktion 92, Los 694 и е повторно продадена през 2019 г. от Classical Numismatic Group, Auction 111, lot 890, но експертите на американския аукцион не познават статията на С. Бендал и съвсем необосновано датират изданието в интервала 1320 – 1325 г.

https://doi.org/10.53250/nse20.129-135

Авторът Саймън Бендал без колебание идентифицира издателя като Андроник II и отнася самото монетосечене към началните години на неговото управление. (Bendall 2002, 188 – 189). С публикацията С. Бендал ревизира първоначалната си хипотеза и въвежда в научния оборот това неизвестно досега сребърно скифатно монетосечене на Андроник II.

Описанието на тип I е, както следва:

Аверс: Императорът в цял ръст в официален орнат – дивитисион, лорос и корона с пендилиуми, изобразен с крило зад дясната си ръка, в която държи къс скиптър, завършващ с лилия, в лявата му ръка двоен кръст върху дълга основа. Надпис A/N/ΔN/KO/CI – ΔI/CΠ/OIT/OI/IT.

Реверс: Шестокрил Серафим с копие през рамо, следи от лабарум в лявата му ръка, в полето стилизирана лилия.

Обр. 1. Сребърна скифатна монета на Андроник II, тип I

Метрични параметри: 25 мм, 1.44 г (**обр. 1**)

Добре запазеният надпис, въпреки правописните грешки на гравьора, съвсем недвусмислено обозначава издателя като ΑΝΔΡΟΝΙΚΟC ΔЄCΠΟΤΗC, а конкавният вид и теглото на монетата я сродяват със сребърните трахеи на Михаил VIII – особености, подчертани и в статията на С. Бендал, поради което тя със сигурност принадлежи на неизвестното дотогава сребърно скифатно монетосечене на Андроник II, реализирано в интервала 1282 – 1294 г. и предхождащо въвеждането на реформената сребърна монета – василикона. Още повече, че аверсът на сребърната скифата е идентичен с изображението на друго медно издание на Андроник II (Bendall, Donald 1979, 48, Nr. 20).

Вторият тип сребърна скифатна монета, издадена от Андроник II във времето между 1282 – 1294 г., също е представен от уникален засега екземпляр, съхраняван в колекция в България. Използваме случая да го публикуваме за първи път с оглед на неговото бъдещо научно третиране.

Тип II

Аверс: Императорът в цял ръст в официален орнат – дивитисион, лорос, сагион и с корона с пендилиуми, в дясната си ръка държи къс скиптър с кръст, а в лявата – дълъг скиптър, увенчан с лабарум. В полето вляво – стилизирана лилия. Надпис AN[ΔPON]IK[O]C. Частично запазен надпис вдясно – букви Λ, Є, I, вероятно обозначаващи титлата ΔЄCПOTHC.

Реверс: Св. Георги в три четвърти ръст, с меч през дясното рамо и щит в лявата ръка. Стилизирана лилия в полето долу вляво. От надписа личат буквите OAГ ГЄP.

Монетата е частично отчупена. Диаметърът е 22,4 мм, а теглото – 1,2 г (**обр. 2**).

Обр. 2. Сребърна скифатна монета на Андроник II, тип II

Впечатляващото при съпоставката на двата скифатни типа сребърни монети са аналогичните метрични параметри, както и сходните изображения на стилизирана лилия. Вторият тип сребърна трахея също толкова безалтернативно следва да се отнесе към сребърното скифатно монетосечене на Андроник II, осъществено във времето между 1282 и 1294 г.

Към скифатното сребърно монетосечене на Андроник II вероятно ще се присъединяват в бъдеще и нови типове монети – дългият времеви интервал от 12 години, предхождащ въвеждането на плоската сребърна монета, наречена впоследствие „василикон“, предполага логичността на едно такова допускане. Неслучайно сериозни научни авторитети във византийската нумизматика като М. Хенди и С. Бендал след 1980 г. предвещаваха подобни открития (Hendy 1985, 531, note 411; Bendall 2002, 188).

Задълбоченият анализ на сребърното монетосечене на Андроник II изисква аргументиран отговор на въпроса докога се секат сребърни скифати и кога те са заменени от плоския сребърен василикон? В научната дискусия до 1980 г. поради липсата на сребърни скифати на Андроник II дилемата се свеждаше до определяне на времето, кога-

то е проведена паричната реформа с въвеждането на василикона – 1294 г., когато Михаил IX е коронован за съимператор (Bendall 1978, 12; Protonotarios 1972, 452; Bertele 1978, 71; Geiger, Füeg 2005, 4) или 1304 г. (Laurent 1952, 57; Grierson 1982, 296; Grierson 1999, 142; Morrisson, Schaaf, Spieser 2015, 56), към която година сочат два наративни извора – неподдаващо се на точно датиране писмо на патриарх Атанасий I (1303 – 1310) и сведението на Рамон Мунтанер (Мунтанер 1994, 58; Laiou 1972, 188).

Решаващият аргумент в дискусията в полза на 1304 г. е предоставен от С. Бендал, който през 1980 г. публикува сребърна трахея, която той идентифицира като издание на Андроник II с Михаил IX, отсечена при коронацията на Михаил за съимператор през 1294 г. (Bendall, Donald 1980, Nr. 1, 45; Bendall 1988, Nr. 129, 35)

На аверса са представени двама императори в половин ръст, държащи помежду си кръст, лявостоящият император е голобрад. Реверсът показва бюст на Исус Христос. Ядрото е отчупено – около 1/3 от него липсва и теглото му е 1.02 г. Вероятното тегло на оригинала се преценява на около 1,6 г (**обр. 3**). За съжаление екземплярът е силно износен. От лявата страна при по-младия император се виждат фрагменти от две букви една над друга, които С. Бендал привижда като M и X, а от дясната страна следи от надпис не се забелязват, но С. Бендал твърди, че там е изписано ΑΔΡΑ. При така предположените надписи той съвсем естествено вижда в голобрадия император Михаил IX и определя монетата като издадена през 1294 г. по повод на неговата коронация[2].

Използваме случая да публикуваме един втори екземпляр от това монетосечене[3], значително по-добре запазен и с ясни надписи, който опровергава идентификацията, предложена от С. Бендал.

Монетата е с диаметър 23 мм и тегло 1,3 г. На аверса са представени двама императори в половин ръст, те държат помежду си по-скоро знаме, отколкото кръст. Ситуираният вляво император е изобразен с по-малко лице и голобрад, неговото име е изписано с буквите ΑΝΔΝ, отдолу се вижда буквата П. Императорът, разположен вдясно, притежава по-голямо лице, обрамчено с брада, и държи дръжката на скиптъра по-високо, той несъмнено е старшият император. Неговото име не се е отпечатало, но се виждат следи от две

[2] За жалост тази монета днес е в неизвестност, а разполагаме само с единствената ѝ снимка. Тя е част от колекцията на С. Бендал, която е изчезнала при обир в дома му през 2022 г.

[3] Втората монета от този тип беше предложена на търг през 2012 г. от Classical Numismatic Group, Auction 90, lot 1965. Тя бе определена като вариант на публикуваната от С. Бендал монета, поради което аналогично беше идентифицирана като издание на Андроник II с Михаил IX. В противоречие с тази идентификация отсичането на монетата беше отнесено в периода 1272 – 1282 г., т.е. във времето на Михаил VIII.

Обр. 3. Сребърна трахея на Михаил VIII Палеолог с Андроник II

Обр. 4. Сребърна трахея на Михаил VIII Палеолог с Андроник II

букви една над друга, а отдолу буквите ΔЄС. Реверсът е запълнен с образ на Христос Пантократор, украсен с две букви В – В (**обр. 4**).

Иконографията и надписите на тази сребърна трахея съвсем категорично и недвусмислено показват младшия император, разположен вляво, като Андроник, и при тези обстоятелства монетата следва да се отнесе към монетосеченето на Михаил VIII, издадено във връзка с коронацията на 14 годишния Андроник като негов съимператор през 1272 г.

Тъй като двете монети са практически с идентична иконография и метрични параметри, то следва да се приеме, че те принадлежат към един и същи тип сребърно скифатно монетосечене, макар и да представляват различни негови варианти. Ето защо предложената от С. Бендал идентификация на монетния тип е по-скоро ирелевантна и подлежи на отхвърляне като илюзорна.

Оборването на твърдението, че коронацията на Михаил IX през 1294 г. е отбелязана със специално сребърно скифатно монетосечене, лишава от основния аргумент хипотезата за 1304 г. като начало на реформеното сребърно монетосечене. Нима в първите две десетилетия на своето царуване Андроник II е отсякъл само два типа сребърни трахеи и е пропуснал да пропагандира коронацията на своя син като съимператор през 1294 г.? Как е функционирала византийската парична система при отсъствието на сребърен номинал и в условията на разрастващо се монетосечене на сребър-

Обр. 5. Реформена плоска сребърна монета с диаметър 24 мм, тегло 2,00 г, сечена през 1294 г. по повод коронацията на Михаил IX като съимператор на Андроник II

ни сръбски динари – имитации на венецианския грош, още при Стефан Драгутин (1276 – 1282)? Не трябва да убягва от вниманието и отсичането на първите български сребърни монети във времето на Георги I Тертер (1280 – 1292) и то в началните години на неговото управление, когато българската църква му е отказвала церемонията по интронизация и миропомазване за цар. Взети в съвкупност, всички тези фактори са индикация за обективна икономическа и политическа потребност от въвеждането на нов сребърен паричен номинал във Византия още в началните години на управлението на Андроник.

Много по-правдоподобно е това да се е случило през 1294 г. (Γεωργιαδης 2007, 253), когато първо е въведена плоска сребърна монета с типичен византийски облик (**обр. 5**), напомняща много едно сребърно издание на Михаил VIII, която в последващите години се е трансформирала и във визуално подобие на венецианския дукатон, аналогично наречено василикон.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

Мунтанер 1994: Р. Мунтанер. Хроника. София, 1994 [R. Muntaner. Chronika. Sofia,1994].

Bendall 1978: Bendall, S. Notes on some early 14th century byzantine silver coins. – Numismatic circular, LXXXVI / 3, March 1978, 12.

Bendall 1988: S. Bendall. A private collection of Palaeologan coins. Wolverhampton, 1988.

Bendall 2002: S. Bendall. Some Notes on the Late Byzantine coinage. – Numismatic circular, CX/4, August 2002, 187 – 189.

Bendall, Donald 1979: S. Bendall, P. J. Donald. The Later Palaeologan coinage. London: Baldwin & sons, 1979.

Bendall, Donald 1980: S. Bendall, P. J. Donald. Additions To 'Later Palaeologan Coinage' – Numismatic circular, LXXXVIII /2, February 1980, 45 – 47.

Bertele 1978: T. Bertele. Numismatique byzantine. Wetteren 1978.

Geiger, Füeg 2005: H-U. Geiger, F. Füeg. Neues zur Münzprägung der Palaiologenzeit:

Michael VIII, Andronikos II, Matthaios, Johannes V und Anna, F. Gattilusio. – Schweizer Münzblätter, B. 53 – 55, Heft 217, 2003 – 2005, 3 – 13.

Grierson 1982: Ph. Grierson. Byzantine coins. London: Methuen & Co LTD, 1982.

Grierson 1999: Ph. Grierson. Byzantine coins in the Dumbarton Oaks collection and in the Whittemore collction. Vol 5, part I. Washington, 1999.

Hendy 1985: M. Hendy. Studies in the byzantine monetary economy, c. 300 – 1450. Cambridge, 1985.

Laiou 1972: A. Laiou. Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II – 1282 – 1228. Cambridge 1972.

Laurent 1952: V. Laurent. Le basilicon. Nouveau nom de Monnaie sous Andronic II Paleologue. – Byzantinische Zeitschrift, 45, 1952, 50 – 58.

Morrisson, Schaaf, Spieser 2015: C. Morrisson, G-D. Schaaf, J-M. Spieser. Byzance et sa monnaie (IV – XV siecle) (Realites byzantines 15). Paris: Lethielleux, 2015.

Protonotarios 1972: Dr. P. Protonotarios. The silver coinage of the joint reign of Andronicus II and Michael IX (1295 – 1330). – Numismatic circular, LXXX / 12, December 1972, 452 – 453.

Γεωργιαδης 2007: Ν. Γεωργιαδης. Τα νομοσματα των Παλαιολογων (1259 – 1453). Εικονογραφικη προσεγγιση. Θεσσαλονικηq 2007 [N. Georgiadis. Ta nomismata ton Palaiologon (1259 – 1453). Thessaloniki: Eikonografiki proseggisi, 2007].

A NEW TYPE SILVER TRACHY OF THE BYZANTINE EMPEROR ANDRONICUS II PALAEOLOGUS FROM THE TIME 1282 – 1294

Tencho POPOV

SUMMARY

The article examines the silver scyphate coinage of Andronicus II, which is represented by two types of coins. The first type has been known since 1998 and was published by S. Bendall in 2002 (**fig. 1**). The second type is being published for the first time here (**fig. 2**). This silver scyphate coin has the following metric parametres – diametre 22.4 mm and weight 1.2 g.

The author refutes S. Bendall's hypothesis regarding the silver scyphate coinage of Andronicus II with Michael IX, supposedly minted in 1294 when Michael was crowned as co-emperor (**fig. 3**). The newly published specimen clearly shows that the coin was issued by Michael VIII in connection with the coronation of his son Andronicus as co-emperor in 1272 (**fig. 4**).

The introduction of the *basilikon* as a flat silver coin into the Byzantine monetary system dates back to 1294 and is associated with the coronation of Michael IX as co-emperor alongside his father Andronicus II (**fig. 5**).